

**Nottebohm Davası Liechtenstein ve Guatemala,
Uluslararası Adalet Divanı – 1953**

Case of Nottebohm, Leyhtenstein Guatemala, International Court of Justice – 1953

*Hüsamettin İNAÇ**
*Tuğba ER KIZIL***

Başvuru Tarihi: 05.06.2023

Kabul Tarihi: 05.06.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Vatandaşlık, hukuki, siyasi ve sosyal ilişkileri taşıyan; değişip, değiştirilebilen nitelikte olup, şart ve hükümleri, egemenlik hakkı kullanılarak idari otorite tarafınca tek taraflı olarak belirlenen bir statüdür ve vatandaşlık statüsünün edinilme yolları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerdeki yoğun göçmen nüfusu, misafir olarak gelen işçilerin kalıcı olmaları gibi sebepler bu alanda çalışan kuramcıları ve hukukçuları çeşitli çare arayışlarına sevk etmiştir. Özellikle bu yöndeki tartışmalara Nottebohm kararının da etki ettiğini söyleyebiliyoruz. Uluslararası hukuk penceresinden gerçek kişilerin vatandaşlığının kabulü konusunda diplomatik himayenin mümkün olup olmadığı sorunu üzerine 67 yıl önce verilmiş olan Nottebohm kararındaki ‘gerçek bağlantı’ kriterinin günümüze kadar etkisini sürdürebilmiş olduğunu görmekteyiz. Fakat küreselleşme ile beraber kişilerin artık vatandaşları oldukları ülkelerden gerek iş gerekse sosyal bağlar kurmak, farklı yerlerde yaşamak isteği gibi sebeplerden ötürü yaşadıkları ülkeyi değiştirme istekleri artmıştır. Bu makalede söz konusu olan Nottebohm Davası, dava sonucu alınan kararlar, uluslararası hukuka etkisi, bu gelişme sonucunda ortaya çıkan ‘tabiiyetin gerçekliği ilkesi ‘ üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık Hukuku, Nottebohm Davası, Gerçek Kişiler, Uluslararası Hukuk, Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi

* Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, husamettin.inac@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6922-2010.

** Yüksek Lisans, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, tgb-r@hotmail.com

Abstract

Citizenship, legal, political and social relations bearing; It is a status that can be changed ordeprived, its terms and conditions are determined unilaterally by the administrative authority by using the sovereign right, and the ways of acquiring citizenship status may differ from country to country. Dense immigrant population increase, permanent stay of the temporary/guest worker in countries prompted theorists and lawyers working in the field of citizenship to seek various remedies. In particular, the Nottebohm decision also influenced the discussions in this direction. We see that the 'real connection' criterion in the Nottebohm decision, which was given 67 years ago on discussion of whether diplomatic protection is possible in the acceptance of the citizenship of natural persons from the perspective of international law, is still effective until. However, with globalization, people's intense to change the country they live in has increased due to reasons such as the desire to establish business and social ties, to live in different places from the countries of which they are citizens. This article focuses on the Nottebohm Case, the decisions taken as a result of the lawsuit, its impact on international law, and the 'reality of nationality principle' that emerged as a result of this development.

Keywords: Citizenship Law, Nottebohm Case, Natural Persons, International Law, Reality of Nationality Principle

Giriş

Gerçek kişilerin vatandaşlık durumlarının değerlendirilmesi konusunda Nottebohm Davası kararı sonucu varılan ilke, kararın verildiği tarihlere denk gelen 20. Yüzyılın ortalarında dahi tartışmaya açık bir konuydu. Tartışmaya açık olan bu ilke uluslararası kararlarda ve Nottebohm kararına karşı hazırlanan oy yazılarında dahi belirtilmiştir. Bir vatandaşlığın uluslararası hukuk bağlamında uluslararası mahkemelerce değerlendirilmesi aşamasında, kişinin vatandaşlığın söz konusu olduğu devlet ile arasındaki sosyo-politik bağın bu aşamada etkisini kaybettiğini de söyleyebiliriz (Yılmaz, 2021:978).

Küreselleşmenin boyutlarını düşündüğümüzde çok vatandaşlık kaçınılmaz ve yadsınamaz bir gerçek halini almaktadır. Çifte ve ya çok vatandaşlığın kabulü ile beraber artık güçlü bağlar ilişkisinin ince bağlar ilişkisine evrilmesi de bir gerçektir. Klasik vatandaşlık anlayışının

modern dünyada çok vatandaşlığı kapsar şekilde farklılaştığını ve bu doğrultuda küresel düzeyde devletlerin de vatandaşlığı normatif bir bağ olarak kabul ettiğinin sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Nottebohm kararında bahsi geçen duygusal bağlarla ve kişiler açısından da politik ya da sosyal bağlarla vatandaşlık ediniminden ziyade elverişli vatandaşlık kavramının öne çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla iş ve kişisel tercihleri doğrultusunda kişiler iki veya daha fazla vatandaşlığı alabilmektedirler. Uluslararası hukuk açısından baktığımızda da bu durumun artık kaçınılmaz ve çok tercih edilen bir eğilim olduğunu da söyleyebiliyoruz (Schrijer, 2018:241).

Günümüzde toprak esasına göre doğum ile vatandaşlığın verildiği ülkelere doğru vatandaşlık turizmi denilen bir gerçeğin de varlığı bilinmekte, ayrıca annesinin bu ülkelerde eğitim, iş, gibi farklı sebepler dolayısıyla bulunduğu dönemlere denk gelip gerçekleşen doğum ile (ius soli) prensibine dayalı olarak o ülke vatandaşlığını kazanan kişiler açısından da ülke ile oluşan bağın güçlü bir bağ olduğu söylenemez. Küreselleşme ve liberalleşme doğrultusunda vatandaşlık denilen bu kutsal statünün manasını alt üst eden yeni bir iklim ortaya çıkmış ve vatandaşlık; hukuki ilişki temelinde bir çeşit enstrüman ve araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Talas ve Kaya, 2007:160).

Otuz Yıl Savaşları olarak bilinen 1618 yılında Hristiyan mezhep çatışması adı altında Avrupa'da başlayıp tüm kıtaya yayılan ve Vestfalya Barış Anlaşması ile son bulan savaşlar Vestfalya sistemini inşa etmiş ve Avrupa'da seküler ulus devlet kavramı ortaya çıkmıştır tabii ki bu kavramın ana direği konumunda da 'vatandaşlık' yer almıştır. Artık 'vatandaşlık' kral ya da sultana tabii olmaktan çıkmış devlet ve kişi arasında bir hukuki ilişki ve statü olarak şekillenmeye başlamıştır (Çiftçi, 2018:688). Uluslararası hukukun ana öznesi devletler iken artık kişiler de vatandaşlık kavramının içini doldurmaya başlamış ve bu anlamda uluslararası hukuktaki aktörler arasında yer almaya başlamış olsalar da; her ne kadar devletler seküler olarak hareket etmeye başlamıştır. Artık devlet ile kişiler arası ilişkilerin, bağın sebebi tamamen ırk, din, mezhep gibi öğelerle ilişkilendirilmekte, ilke olarak belirleyici olmaktan çıkmışsa da yine de zaruri olarak belirleyici olmuştur (Delanty, 2013: 91). Devletler kendi vatandaşlarını tanımlama konusunda mutlak denilebilecek bir yetkiye sahip olmuşlar ve bu ilişkinin vatandaş penceresinden görünümü ise; kendisine vatandaş olmayana kıyasla bahsedilen, sunulan bu haklardan ziyade borçların, sorumlulukların da varlığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (İnaç ve Yaman, 2015: 21). Uluslararası alanda vatandaşlık, kişilere vatandaş oldukları devlet

tarafından diğer devletler nezdinde hukuki koruma ve hukuki himaye hakkı veren diplomatik bir korumayı da vermektedir. Devletler vatandaşlarının haklı menfaatlerini diğer devletlere karşı da uluslararası hukuk platformunda diplomatik himaye kavramı nezdinde korumaktadır. Savaş hukuku, sınır dışı edilme, uluslararası yetki, devletin sorumluluğu gibi konuları da vatandaşlık statüsü ile ilintili konulardır (Korkut, L:10-15).

Vatandaşlığın tabii ki yalnızca uluslararası hukuk açısından sonuçları bulunmayıp, kapsamı içerisine giren çok sayıda hak ve yükümlülük olarak ulusal ve ya iç hukuktan da kaynaklanan sonuçları bulunmaktadır. Yerleşik durumda olan bir Uluslararası hukuk kuralına göre; her devlet kim kendisinin vatandaşı olacak bunu tayin etme konusunda özgürdür. Bu tarafı ile vatandaşlığın verilmesi, uygun görülmesi bir iç hukuk konusudur. Dolayısıyla, devletler vatandaşlığını verirlerken tespit edecekleri kuralları tayin etme konusunda kesin yetkileri vardır diyebiliriz. Fakat vatandaşlığa dayanarak uluslararası bir alanda bir hak ileri sürüp, yükümlülük oluşturma söz konusu olursa devletlerin sahip oldukları bu mutlak yetkilerinin de uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmaması gerekmektedir(Şaar; 2021:64). 1930 yılında Lahey’de imzalanan Vatandaşlık Kanunları’nın çatışmasına ilişkin bazı Sorunlar Hakkındaki Sözleşme’nin 1. Maddesine göre; her devlet kimlerin kendi vatandaşı olacağını tayin etme konusunda kararı kendi kanunlarına tespit eder ve bu kanun uluslararası sözleşmeler, teamüller ve genel olarak kabul görmüş hukuk ilkeleri ile ters düşmemek şartı ile uyumlu olduğu sürece diğer devletler tarafından tanınacaktır. Madde 2’ye göre ise; bir kişinin bir devletin vatandaşı olup olmadığına ilişkin sorun o devletin kendi iç hukukuna göre belirlenip, tespit edilecektir (Tunçağıl, 2021:105).

Vatandaşlığın tespitinde söz konusu olabilecek sınırlandırmalar kesin şekilde uluslararası sözleşmelerde tanımlanmamış durumdadır. Devletlerin vatandaşlarını koruma adı altında ileri sürmüş oldukları vatandaşlık iddialarının diğer başka devletlerce tanınması açısından keyfi vatandaşlık eklemelerini sınırlandırma söz konusu olmuş ve vatandaşlığın söz konusu olduğu devlet ile soyut hukuki bir statüden ziyade sosyal bağların da olması gerekliliği fikri oluşmaya başlamıştır. Bu fikir de 67 yıl önce Uluslararası Adalet Divanı’nın vermiş olduğu Nottebohm Kararı’na dayanmaktadır. Diplomatik himaye talebi üzerine vermiş olduğu bu kararda uluslararası alanda diplomatik bir himayenin öne sürülmesi için salt hukuki statü bağlamındaki vatandaşlık bağı yeterli bulunmayıp buna ek olarak sosyal ve fiili bir bağın da olması gerektiğini vurgulamıştır. UAD’nin bu kararı vermesini takip eden yıllarda da ‘gerçek bağlantı’, ‘gerçek vatandaşlık’ kavramı ortaya çıkmıştır (Acer, 2003:24).

Küreselleşme ile beraberinde dünya çapında ulaşım, iletişim ve ticaretin gerçekleşmesinin şekli değişince işin içerisine sanal ortam da eklenince, kişiler klasik devlet-vatandaş ilişkisi dışında artık birden fazla devlet ile çeşitli sebeplerden dolayı bağ oluşturmaya başlamıştır (İnaç 2003: 346). Böylelikle kişilerin sosyal ve ekonomik hayatları tek bir merkezde değil söz konusu bağlar başka ülkelerle de kurulmaya başlanınca özellikle çifte ya da çok vatandaşlığın devletler tarafından kabul görmesi ile beraber kişisel sosyal ve ya ekonomik bağlantı kavramı da vatandaşlığın kazanılmasındaki klasik işlevini kaybetme eşliğine gelmiştir.

Nottebohm Davası

Friedrich Nottebohm, 1881 yılında Hamburg'da doğmuştur. Dolayısıyla Alman vatandaşıdır. 1905 yılında Guatemala'ya yerleşip orayı ticari ilişkilerinin merkezi yeri haline getirmiştir. Bankacılık, ticaret alanlarında çalışan Nottebohm, daha sonradan kendinin de ortağı olacağı kardeşlerinin kurmuş oldukları Nottebohm Hermanos adlı bir firmada çalışıyordu. 1905 yılında Guatemala'ya yerleştikten sonra Almanya'ya iş sebebi ve kısa süreli tatil amaçlı girmiş ve 1939 yılına kadar olan yaklaşık 34 yıllık süreçte Guatemala'da yaşayan bir Alman vatandaşı olarak hayatını sürdürmekteydi. Sonrasında ikinci dünya savaşı'nın başlaması ile birlikte Guatemala'daki ticari işlerini güvence altına alıp Liechtenstein'a vatandaşlık başvurusunda bulunmak amaçlı Guatemala'yı terk eder. Başvuruyu; Almanya'nın Polonya'ya saldırdığı tarihlerde Nottebohm adına avukatı Dr. Marxer yapmıştır (İnaç ve Ünal, 2013: 226).

Liechtenstein vatandaşlığını alabilmek için yerine getirilmesi gereken bazı hususlar vardı. Bunlardan biri 3 yıl boyunca Liechtenstein'de ikamet etmiş olmak şartıydı. Fakat bu şart özel durumların varlığı söz konusu ise kaldırılabilir bir şarttı (Tutar, İnaç ve Güner 2006: 281). Vatandaşlığı kazanma konusunda herhangi bir özel şart ortaya koyamayan Nottebohm bu şartın kaldırılması için başvuru yapmıştır. Öyle ki bu başvuru finansal varlıklarını ispat eder, gösterir beyan sunup gerekli ödemeleri de yaptıktan sonra 13 Ekim 1939 yılında resmi olarak ülke vatandaşlığına kabul edilmiştir. Bu sayede Liechtenstein pasaportu sahibi de olan Nottebohm, Zürih'teki konsolosluktan da vizesini alıp 1940 yılı başlarında Guatemala'ya geri dönerek Nottebohm Hermanos firmasındaki işinin başına geçer. 19 Ekim 1943 tarihinde, ABD Hükümeti'nin emri doğrultusunda Guatemala otoritelerinde tutuklanır ve aynı gün ABD askeri güçlerine teslim edilir. Üç gün geçtikten sonra ABD topraklarına ihraç edilir ve iki yıl üç ay tutuklu kalmıştır. Bu süreç boyunca kendisini savunamamış ve suçlamalara da cevap verme fırsatı sunulmamıştır (Şaar, 2021:109).

Nottebohm, Liechtenstein pasaportunu göstererek Alman vatandaşı olmadığını iddia etmiştir. Hatta, İsviçre Elçiliği Lihtenştayn adına durumu Guatemala makamları nezdinde protesto etmiş olsa da sonuç değişmemiştir. Guatemala sınır dışı etme işlemini takiben, 1944 senesinde tüm taşınır ve taşınmaz mallarına el koymuştur. 1946 yılında tecrit kamplarından serbest bırakılan Nottebohm Guatemala'ya dönmek için giriş vizesi talep etmiş, bu talep reddedilince de Liechtenstein'a giderek oraya yerleşmiştir. Nottebohm'un tecrit kamplarında tutulduğu süre içinde Guatemala'da kendisi aleyhine tüm mallarının herhangi bir tazminat dahi ödenmeksizin kamulaştırılmasını öngören 57 adet hukuki prosedür başlatılmıştır. Bu prosedürler sonucunda Guatemala bilahare 1949 yılında, ittifak devletlerine karşı savaşa girmiş devletlerin vatandaşı olanlar ile ABD'nin kara listesinde olan kişilerin mallarına uyguladığı müsadere tedbirleri sonucu Nottebohm'un tüm mallarını müsadereye tabi tutmuştur(Schrijer, 2018:242).

Guatemala makamları tarafından yürütülen yargılamalar serisinde 57 adet suçlama mevcuttu ve bu yargılama ile amaçlanan kendisine tazminat sunulmadan; sahibi olduğu tüm taşınır ve taşınmazlara el konulmasıydı. Yargılamalar çeşitli türlerle 171 adet temyiz başvurusuna konu olmuş ve tüm yargılamaların özünde kendisine karşı yöneltilen bir ihanet suçlaması vardı. Nottebohm'un Guatemala'ya dönüşü yasaklanmış buna müsaade edilmemiş ve kendisini savunamamıştır. Hiçbir delil sunma ve savunma hakkı bulunmayan, mahkemelere dahi katılımına müsaade edilmeyen Nottebohm'un bu şekilde yargılanması etkin ve adil bir yargılamadanadalete erişim hakkından bahsedebilmeyi de imkânsız bir hale getirmiştir.17 Aralık 1951 tarihinde, Liechtenstein hükümeti UAD'na yaptığı bir başvuru ile Guatemala devletinin Nottebohm'un şahsına ve mülklerine yapılan fiillerin hukuka aykırılığını iddia etmiş ve tazminat ile beraber eski haline iade işlemleri taleplerinde bulunmuşlardır.

Guatemala ve Liechtenstein Hükümet Sözcülerinin İddia ve Savunmaları ve Mahkemenin Değerlendirmesi

Liechtenstein hükümeti tarafından açılan 1951 tarihli davaya cevaben Guatemala hükümeti yetkisizliğe dair ilk itirazını yapmış ve 18 Kasım 1953 tarihinde verilen bir kararla reddediliyor ve yargılamanın il aşaması sona eriyor. Sonrasında Şubat-Mart 1955 tarihinde ikinci aşamaya geçilmiş ve Liechtenstein hükümetinin açtığı davada dile getirdikleri talepleri ve 10 milyon İsveç Frank'ına yakın bir meblağ tazminat talebinde bulunulmuştur Guatemala hükümeti bu duruma itiraz etmiştir. İtirazları ise (Şaar, 2021:111);

- Önceden yapılmış olan diplomatik görüşmelerin yokluğuna
- Nottebohm'un vatandaşlık kazanımının her hali ile hileli bir kazanım olduğuna (hukukun genel ilkelerine aykırı ve Liechtenstein hukukuna uygun olmadığı)
- İç hukuk Çarelerinin Nottebohm tarafından tüketilmiş olduğuna dair üç adet itirazda bulunulmuştur.

Mahkemenin de belirtmiş olduğu gibi asılolan mesele, Liechtenstein hükümetinin Nottebohm adına yapmış olduğu diplomatik himaye talebinin kabul edilebilirliğini belirlemektir. Nottebohm'un maruz kaldığı yargılama ve infaz faaliyetleri apaçık hukuka aykırıdır. Guatemala, Nottebohm'un kazanmış olduğu Liechtenstein vatandaşlığını tanımak zorunda olmadığını, bu vatandaşlığın aslında hiç kazanılmamış olduğunu ortaya koyma çabasında olmuştur. Bu davaya bakıldığında yapılacak olan esasa dair bir incelemede Nottebohm'un tazminata dair kazanmama gibi bir durumu söz konusu olmayacaktır. Mahkeme vatandaşlığın kazanımını hukuka aykırı bulduğundan henüz yargılamanın il aşamalarında yargılamanın esasına geçilmeden incelemeler sonlandırılmıştır. Divan, Guatemala'nın bu vatandaşlığı tanımak zorunda olmadığı ve Lihtenştayn'ın da söz konusu diplomatik korumayı talep etmeye yetkisi olmadığı gerekçeleriyle davanın kabul edilemez (inadmissable) olduğuna, yani işin esasının görüşülemeyeceğine üçe karşı on bir oyla karar vermiştir. Aslında yanıtlanması gereken ilk soru acaba ortada gerçek manada kurulmuş bir vatandaşlık var mıdır (Yiğit, İnaç ve Güner 2007: 89).

Divan bu tespitlerinden sonra, Nottebohm'un Liechtenstein vatandaşlığına alınma zamanındaki alışkanlıkları, yerleşimi, menfaatleri, faaliyetleri, aile bağları ve geleceğe yönelik niyetleri bakımından diğer herhangi bir başka bir ülkeye göre Liechtenstein'a daha yakın bir şekilde bağlanmış görünüp görünmediği sorusunu sormuştur. Bu soruya cevaben ise, Nottebohm'un vatandaşlığa alınma talebinin altında yatanın sadece başvuru anında bir aydır savaşı başlatmış olan ve doğumla vatandaşlığını kazandığı Alman hükümetinden kendisini ayırıştırmak olduğu ve yukarıda olaylar kısmında anlatılmış olanlara rağmen her hâlükârda Liechtenstein olan bağının "aşırı zayıf" olduğunu belirtmiştir. Divan sonuç olarak, hızlı ve lütufkar bir şekilde istisnai koşullarla verilmiş olan bu vatandaşlığın kişinin hayat tarzını hiçbir şekilde değiştirmediyini ve Liechtenstein ile önceki gerçek bir bağlantıya dayanmadığını ifade etmiştir. Nottebohm aslında bu vatandaşlığa alınmayı Lihtenştayn toplumunun bir üyesi olduğunun hukuken tanınması amacıyla değil, fakat daha ziyade saldırgan bir devletin (Almanya)

vatandaşlığını tarafsız bir devletin vatandaşlığı ile değiştirmek için istemiştir. Divan'a göre, Nottebohm'un yegâne amacı tarafsız bir ülke olan Lihtenştayn'ın koruması altına girmek olup, Lihtenştayn gelenekleri, menfaatleri, yaşam biçimi ile bütünleşmek veya bu statünün getirdiği hakları ve -mali yükümlülükler dışında- diğer yükümlülükleri üstlenmek amacını taşımıyordu. Divan, Guatemala'nın bu vatandaşlığı tanımak zorunda olmadığı ve Lihtenştayn'ın da söz konusu diplomatik korumayı talep etmeye yetkisi olmadığı gerekçeleriyle davanın kabul edilemez (inadmissible) olduğuna, yani işin esasının görüşülemeyeceğine üçe karşı on bir oyla karar vermiştir. Divan'a göre, Nottebohm her ne kadar Lihtenştayn hukukuna göre vatandaşlık kazanmış ise de bu durum, vatandaşlığın başka bir devlete karşı ileri sürülmesi için yeterli görülmemiştir. Korumanın talep edilebilmesi için, söz konusu vatandaşlığın kararda ifade edildiği üzere fiili duruma da uygun olması gerekir(Yılmaz, 2021:975-978).

Mahkeme bu soruya kabul edilemez şeklinde yanıt vermiştir fakat mahkemenin verdiği bu karar Kunz'un belirttiği üzere hukukta azınlık görüşleri zamanla bir kural haline gelebilir (Kunz,1950:537). Divan, tarafların karşılıklı iddiaları üzerine yapılacak incelemenin Nottebohm'a verilmiş olan vatandaşlığın Divan önündeki bu davada Guatemala'ya karşı meşru olup olmadığının tespit edilmesi olduğunu ve bu sorunun sınırlı kapsamının ötesine geçmeyeceğini belirtmiştir. Divan ayrıca, bu sorunun uluslararası hukuk temelinde cevaplanmasının zorunluluğuna da vurgu yapmıştır. İlaveten, dava kapsamında incelenecek sorunun Nottebohm'un vatandaşlığının Liechtensteinhukukuna göre geçerli olup olmadığı da değildir. Böyle olmakla beraber, yine kararda belirtildiğine göre, devletler her ne kadar kendi hukuklarına göre kimlerin vatandaşı olacaklarını tayin yetkisine sahip ise de olayda Liechtenstein'in söz konusu yetkisini kullanarak almış olduğu vatandaşlık kararının uluslararası bir etkisinin olup olmadığı bu davada tartışılmıştır. Divan, uluslararası etkinin gerçekleşebilmesi için ilgili devlet Liechtenstein'in vatandaşlığa alma kararının kendi hukukuna göre geçerli olmakla beraber yeterli olmadığını, çünkü uluslararası ilişkilerdeki vatandaşlık kavramının gereklerine uyulmadan ilgili vatandaşlığın bahşedildiğini belirtmiştir (Demirkol, 2015:162).

1955 tarihine kadar mevcut olan anlayış ve hukuki durumun önceki bölümlerde anlatılmış olmasının sebebi de tam olarak bu verilen cevabın son derece tartışmalı oluşudur. Anılan tarihe kadar mevcut olan anlaşmalar ve diğer uluslararası hukuk kaynaklarına dayanılarak yapılmış olan inceleme ortaya koymaktadır ki devletler, egemen eşitlerdir. Kişilere vatandaşlık atfetme noktasında da neredeyse sınırsız bir yetkiye sahiptirler. Bu yetkinin sınırları ise dönem itibarıyla

mevcut olan en kapsamlı ve güncel kaynağa göre uluslararası anlaşmalar, teamüller ve hukukun genel ilkeleridir. Altı çizilmesi gerekli önemli bir nokta vardır ki o dabu anılan devletlerin sınırları gerçekten belirsizdir. Sınırı belirleyen araçların varlığı olsa da bu sınırı çizen bir araç var mıdır? Bu soruya verilecek cevap oldukça zordur ve bu noktada tartışmalar üzerinden 67 yıl geçmesine rağmen halen bugün devam etmekte (Uniset, 2022).

Nottebohm Kararında Davalı Taraf (Devletin) Durumuna Verilen Yerin Yorumlanması

Uluslararası Adalet Divanı'nın Guatemala ve Nottebohm arasındaki ilişkiye özellikle dikkat etmesi, ilgilenmesi sonucu ikisi arasında telsikin asla zayıflatamadığı sıkı ve geçmişe dayanan bir bağ olduğu gerçeğini gözlemledikten sonra, samimiyetten uzak olan telsike Guatemala durumunda olan bir devletin saygıdan dolayı rıza gösterilemeyeceği kararına varmıştır. Nottebohm kararını inceleyip, yorumlayan yazarların akıllarında bazı çözülemeyen noktalar kalmıştır. Takılı kalınan konu ise: gerçek bir bağı yansıtmayan bir tabiiyet acaba ilgili kişinin tabiiyetini taşımamakla beraber fiili ilişkiler doğrultusunda bağlı olduğu devlete karşı ileri sürülemez mi? Farklı bir söylem ile açıklayacak olursak Uluslararası Adalet Divanı'nın Nottebohm Davası ile beraber ortaya atmak istediği tabiiyetin uluslararası etkisine ilişkin kuralların kapsamı iki koşulları anlatılmaktadır.(UNAT,1966:68)

Tabiiyetin uluslararası alanda etkisiz kalabilmesi için 'gerçeklik' niteliğinden uzak olması yetmeyip; ilgili kişinin tabiiyeti kendisine karşı ileri sürülen devlet ile de fiili bir bağlılığının da bulunması gerekli olacak mıdır? Nottebohm Kararı bu şekilde ele alınacak olursa şayet, kararın ' tabiiyetin gerçekliği' ilkesinin uygulama alanını genişletmek amaçlı getirmiş olduğu yeniliğin de kapsamı oldukça dar, sınırlı kalacaktır (Haviland, 2002: 74). Prof. Maury'nin görüşüne göre, Nottebohm kararına temel teşkil eden 'ratio decidendi' niteliğindeki uluslararası alanda bir ileri sürülebilirlik koşulu olarak tabiiyetin gerçekliği ilkesi kendisinin tabiatı gereği bu şekilde yapılacak olan bir sınırlamaya elverişli değildir. Uluslararası Adalet Divanı tabiiyetin gerçekliği ilkesinin varlığını tabiiyet hukukunun çeşitli farklı kesimlerinden vermiş olduğu örnek olaylarla tespit ettikten sonra ; diplomatik himayeye ilişkin olarak uygulayacağı kuralı da şu şekilde formüle edebilmiştir: 'Bir başka devlete karşı himayenin kullanılması yetkisine dayanak olabilmesi için tabiiyetin , himayesi söz konusu ferdin kendisinin tebaası yapmış olan devlete bağlılığının ifadesi olması şarttır.'(UNAT,1966:69)

Bu formülde davalı olan devletin özel durumuna istinaden herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. O halde; Uluslararası Adalet Divanı'nın Nottebohm'un Guatemala ile ilişkileri üzerinde durması; özellikle 'Guatemala durumunda olan bir devlet'ten bahsetmesi herhangi bir anlamdan da yoksun mu olacaktır? Tabiiyetin gerçekliği ilkesine Nottebohm Kararının getirmiş olduğu o yeni ışığı değerlendirip bunu lehine kullanan Prof. Maury ve Prof. Suzanne Bastid gibi yazarlar da bu kararın kapsamının tayini noktasında karanlıkta kaldıklarını da gizlemekten çekinmemişlerdir. Kararın bu kısmına yönelik olumsuz eleştirilerini gizlememişlerdir. Uluslararası Adalet Divanı Guatemala'nın durumunu Nottebohm'a karşı iki açıdan tespit etmeye çalışmıştır;

- Nottebohm'un tabiiyeti telsik yolu ile kazanılmış bir tabiiyet olduğundan bu telsikin gerçekten samimi bir tercihin ifadesi olup olmadığının tahkiki Nottebohm'un telsikten önceki zaman diliminde farklı devletlerle süregelen ilişkilerinin incelenmesini gerektirmektedir ve telsikten sonraki dönem için de aynı şekilde Nottebohm'un geleceğe yönelik niyetlerinde , ilişkisi bulunan devletlerin yerlerinin tespiti hususu zorunlu hale gelmektedir.

Bu karşılaştırma sonucunda yapılan incelemelerde telsikten önceki dönemde Nottebohm en yakın bağı Guatemala ile kurmuştur. Bu süreçte de hayat tarzı ile alakalı bir değişiklik te o süreçte yapmadığından geleceğe dair planlarının da yine Guatemala üzerinde ilerlemesi yönünde hareket etme isteğini görmüşlerdir. Uluslararası Adalet Divanı tüm bu tespitler ışığında Nottebohm'un Liechtenstein tabiiyetinin 'gerçek' olmadığı şeklinde delilleri vermesi için bu kişinin Guatemala ile olan ilişkileri esasında uzun uzadıya da durması olağan, doğaldır ve bu durum kararın kapsamı ile alakalı bir anlam ifade etmemektedir.

- Somut olan bu olayda Nottebohm'un tabiiyetini 'gerçeklik' ilkesinden yoksun kılan başlıca unsur bu tabiiyetin kararda bu müessese adı ile anılmamış olsa dahi kanuna karşı hile kasıtı ile edinilmiş olmasıdır. Yapılan hilenin hedefi Guatemala'nın düşman tebaasının malları ve şahsı hakkında alabilecekleri savaş tedbirlerinin etkisinden uzak kalmak, sıyrılmaktır. Guatemala'nın Nottebohm'un tabiiyetinin uluslararası etkisini tanımak amacı ile sorumlu bulunmayışı açısından bu devletle Nottebohm arasında mevcut fiili bağ hususunda ilişki bulunmamakta, rol oynamamaktadır. Aynı hileye maruz kalan farklı bir devlet de; Liechtenstein'in Nottebohm üzerinde diplomatik himayesini kabullenmeme, tanımama hususunda

aynı durumda olacaktı. Nottebohm kararında ‘Guatemala’nın durumunda olan bir devlet ibaresini içime alan cümle ile kastedilen de budur.

Nottebohm Kararına Göre ‘Gerçek Tabiiyet’in Unsurları

Uluslararası Adalet Divanı Nottebohm kararının bazı kısımlarında gerçek tabiiyetin tespiti açısından dikkate alınması gereken bazı noktalardan örnekler vermiştir. Uluslararası Adalet Divanı’na göre mutad ikamet yeri yani kişinin gerçek hayat ilişkilerinin sürdüğü kişinin fiilen oturduğu ve oturmak isteği ve iradesinde olduğu yer gerçek tabiiyetinin tayini açısından ciddi önem taşımaktadır. Ancak bazı unsurlar vardır ki önemleri olaydan olaya değişmek üzere değişmektedir. İlgili kişinin menfaatlerinin merkezi, kamu hayatına katılımı, aile bağları, bir memlekete gösterdiği ve bu bağlılığı çocuklarına aşılması, yakın gelecekte niyetlendiği planlar, iş ve menfaatleri memleketin gelenek, görenek ve yaşam tarzını benimsemiş olup tabiiyet sıfatına bağlı olan sorumlulukların yüklenmesi ve hakların kullanılması gibi kavramlar önem taşımaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı tabiiyetin gerçek olup olmadığını tespit ederken kullanacağı esas, ölçülerin belli bir miktarda donmuş esaslar olmadığını belirlediği örneklerden sonra ve başkaları demek sureti ile açıklamaktadır (İnaç ve Erdoğan, 2016: 13).

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da kullanılan ölçüler arasında bir derecelendirmenin söz konusu olup olmayacağının divan tarafından ifade edilmesidir. Somut olayın verileri kullanılacak ölçüleri tayin ederken bu ölçütlerin hangisi tabiiyetin gerçekliğinde ağır basacaktır hususunda öncesinde tespit mümkün olmamaktadır. Tabiiyetin gerçekliği ilkesinin doğal sonuçları olarak yukarıdaki söylemlerden yola çıkılacak olursa gerçek tabiiyetin tayini hususunda iki temel unsurun araştırılması gerekecektir;

- Kişinin ikamet yeri, mesleki faaliyetlerini yürüttüğü yer, siyasi haklarını kullandığı devlet gibi objektif sayılacak ölçülerin yanı sıra ruhsan davranışlarını her türlü dış tezahürleri ile belirecek olan kendisini devlet şeklinde teşkilatlanmış bir milli topluma mensup saymak iradesi önemlidir.
- Yine Devletin öncesinde tüm tüm tezahür şekillerinin kestirilmesi imkânsız olan ilgili kişiyi tebaası sayma iradesinin söz konusu olması ve devletin o kişi üzerinde fiili bir otoriteye sahip olması gerek kişisel iradenin, gerek devletin organlarının

davranışları ile belirlenecek iradesinin tespiti hususunda dış tezahürler ve devletin ilgili kişi üzerinde bulunan otoritesini yürütebildiğinin belirtileri a priori olarak soyut şekilde tayin edilemeyecek olduğundan hakimin her olayda asomut veriler üzerinde daha fazla durması sureti ile maddi ve psikolojik tüm unsurları gözden geçirmesi ve olayın özelliklerine göre kendi içerisinde değerlendirerek tabiiyetin ‘gerçeklik’ kavramı üzerinde bi sonuca varması gerekmektedir. Gerçek tabiiyeti tayin hususunda karşı karşıya kalan hâkimin ‘pretorien’ bir görev yaptığını söylememiz gerekmektedir.

Nottebohm Kararının Gerçek Kapsamının Tayininde Görevsel Yaklaşım

Bazı düşünörlere göre Nottebohm Kararının alınma sürecinde uygulanan çözüm süreci uluslararası hukuk kuralı olarak yerleştiği takdirde devletler tebaalarını ölkesinde ikamet ettikleri devlete karşı diplomatik himaye yetkisinden yoksun kalacaklardır. Bu kararın kapsamının tabi ki tehlikeli sonuçlara sebebiyet vereceğini iddia eden görüşlerin başlıcalarından yine biri davalı devletlerin diplomatik himayeye dayanak olan tabiiyeti bahsetmiş olan telsik tasarrufunun saiklerine ilişkin defiler ileri sürmelerine yol açması olacaktır (İnaç, 2005: 85). Aslında tabiiyetin dayanağı, mal ediliş konusu olarak uluslararası hukukun devletlerin serbest takdirine bıraktığı bir konudur. Çifte tabiiyet halleri haricinde tabiiyet hukuki bağının diplomatik himaye yetkisine dayanak olmasına klasik uluslararası hukuk çerçevesinde, davalı devlet ancak bu tabiiyetin hile ile elde edilmiş olduğunu ispat ettiği takdirde itiraz edebilir. Davalı devletlere bunu aşan bir yetki tanınarak telsik tasarrufunun saiklerini tartışma imkânı tanınırsa devletler öncelikli en başta bu yola başvuracaklardır ve böylelikle de himaye müessesesi çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Başka bir iddiaya göre de tabiiyetin gerçekliği ilkesi Nottebohm Kararı sonucunda çıkan anlamı ile sadece gerçek olmayan bir tabiiyeti diplomatik himaye bakımından hükümsüz kılmakla kalmayacak, tabiiyetin uluslararası planda diğer etkilerine de yansıyor etki edecek özellikle de tabiiyeti gerçek olmayan kişiyi tabiiyete bağlı ahdi haklardan faydalanma durumundan da yoksun bırakacaktır.

Tabiiyetin gerçekliği ilkesi soyut olarak ele alınacak olursa bahsettiğimiz ihtimallerin ‘gizil güç’ şeklinde bu ilkenin kapsamına dâhil olacağı doğrudur (İnaç, 2014: 39). Fakat sadece gizilgüç kavramı çerçevesinde her olay için geçerli sonuçlar çıkarmak sağlıklı olmayacağından

gerçek tabiiyet ilkesinin özünü yadsımadan somut verileri de dikkate almak gerekmektedir. Tabiiyet tayini hususunda tabiiyetin ön-sorun olarak ortaya çıkması özelliğine bağlanan görevsel yaklaşım ise her olayda o olayın özelliklerine yoğunlaşmayı zorunlu kılmakta dolayısıyla da genellemeye gitme imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Nottebohm Kararı'nda benimsenen haliyle tabiiyetin gerçekliği ilkesinin yabancı ülkelerde ikamet edip iş tutan kişileri o ülke devletine hatta üçüncü devletlere karşı diplomatik himayeden yoksun bırakılacağı iddiası, ikametgaha gerçek tabiiyetin sanki tek şartıymış gibi aşırı önem verilmesinin bir sonucu olarak düşünülmesi hatalı bir görüştür. Uluslararası Adalet Divanı gerçek tabiiyetin kıstaslarının çok çeşitli olduğunu ve bu kıstasların önem sırasının olaydan olaya değişeceğini, ikametgâhın sadece diğer kıstaslar içerisinde bir kıstas olduğunu Nottebohm Kararı'nda belirtmiştir. İkametgahın ayırıcı bir unsur olarak özel önemini muhafaza ettiği çifte tabiiyet halleri bir tarafa bırakılacak olursa şayet; tabiiyetini taşıdığı devletin ülkesi dışında ikamet eden kişilerin tabiiyetlerinin gerçek olup olmadığı mutad ikamet yeri haricinde kalan kıstaslara başvurulması şartı ile tayin edilecektir. Bu gibi kişiler için 'ikametgâh' ve 'mutad ikamet' yeri tabiiyetin gerçekliğini kesin olarak tayin eden unsur olmak bir yana bütün rolü tabiiyetin gerçeklik niteliğinin değerlendirilmesinde kişinin diğer davranışlarına ve Devletin tutumuna ağırlık kazandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.(UNAT, 1966:38-43)

Uluslararası Adalet Divanı'nın Nottebohm Kararı'nda ikametgâh kıstasına bağlanmadığı da bir gerçektir, divan eğer gerçek tabiiyetin başlıca kıstası olarak soyut şekilde ikamet yeri üzerinde durmuş olsaydı Nottebohm'un Liechtenstein tabiiyetini gerçek tabiiyet olarak nitelemekten başka türlü hareket edemezdi. Nottebohm Alman tabiiyetini muhafaza etmiş olup diplomatik himayeyi kullanan devlet Almanya bulunsaydı, Nottebohm'un mutad ikamet yerinin kırk yıl süre ile Guatemala'da bulunması Alman tabiiyetinin gerçeklik niteliğinin belki de tartışılmasına sebebiyet vermeyecekti.

Nottebohm Kararının Tabiiyet Hukukuna Getirdiği Yeni Perspektif

Bu karara muhalif durumda alan hâkimlerden bazılarının tabiiyet ile diplomatik himayenin birbirinden ayrılması şeklinde ifade ettikleri bu yeni durum uluslararası hukukça benimsendiği takdirde doğabilecek ciddi nitelikte sonuçlara doktrinde işaret edilmiş üzerinde durulmuştur. Tüm bunların yanın Nottebohm kararı sadece diplomatik himaye ile tabiiyetin gerçekliği ilkesi arasında kurduğu ilişki açısından değerlendirmek te yanıltıcı olacaktır elbette. Bu karar

tabiiyetin gerçekliği ilkesinin tabiiyet hukuku müessesesinin bütünü içindeki yeri ve görevini tayini bakımından şüphesiz yeni bir perspektif getirmiştir. Diplomatik himaye ile tabiiyet arasındaki ilişki tabiiyet hukuki müessesesinin çeşitli kesimlerinden yalnızca birini teşkil etmektedir oysaki tabiiyetin gerçekliği ilkesi Nottebohm Kararı'nın bütününden çıktığı anlamı ile tabiiyet hukuki müessesesinin bütün kesimlerini etkilemek istadını gösteren çok kapsamlı bir hukuk standardı niteliği ile karşımıza çıkmaktadır. Tabiiyet gerçekliği kavramının tabiiyet hukukunda, Nottebohm kararının gerekçe kısmında Uluslararası Adalet Divanı'nın kendisine vermiş olduğu yere gerçekten sahip olup olmadığı tespit edildiği takdirde, bu kararın diplomatik himayede talebin tabiiyeti şartına getirmiş olduğu yeniliğin güçlü bir temele dayanıp dayanmadığı görülecek dolayısıyla da pozitif hukuk kuralı olarak yerleşme şansının kuvveti hakkında belki daha isabetli tahminlerde bulunmak ta mümkün olabilecektir.

Sonuç

Uluslararası ilişkiler ya da uluslararası hukuk bakımından dikkate alınması gerekli kriterler için Divan bu kararında, her ne kadar “gerçek ve etkin vatandaşlık” (real and effective nationality) adı altında geçmişte bulunan bir kavram olsa da “gerçek bağlantı” kavramından ilk kez bu davada bahsetmiştir. Divan bu tespitlerinden sonra, Nottebohm'un Liechtenstein vatandaşlığına alınma zamanındaki alışkanlıkları, yerleşimi, menfaatleri, faaliyetleri, aile bağları ve geleceğe yönelik niyetleri bakımından diğer herhangi bir başka bir ülkeye göre Liechtenstein'a daha yakın bir şekilde bağlanmış görünüp görünmediği sorusunu sormuştur. Bu soruya cevaben ise, Nottebohm'un vatandaşlığa alınma talebinin altında yatanın sadece başvuru anında bir aydır savaşı başlatmış olan ve doğumla vatandaşlığını kazandığı Alman hükümetinden kendisini ayırtırmak olduğu ve her ne olursa olsun, her hâlükârda Liechtenstein ile olan bağının “aşırı zayıf” olduğunu belirtmiştir. Nottebohm kararı, mahkemenin iç hukuk ile uluslararası hukuk ilişkilerini hangi pencereden bakıp gördüğünü ortaya koyması açısından önemli bir karar olup ; Mahkeme hukuka düalist bir bakış açısı ile yaklaşmış ,ulusal ve uluslararası hukuku birbirlerinden tamamen bağımsız iki yapı olarak kabul etmiştir.Fakat monist yaklaşıma bakılacak olursa görülecektir ki uluslararası hukuk tarafından kendilerine mahfuz yetki alanı zaten tanınmıştır. Bu sebepten dolayı da iki hukuk düzeni arasında bu denli keskin bir ayrıma gidilmemelidir. Nottebohm Kararı'nda son derece düalist bir yaklaşımla davanın yorumlandığını ve eleştirilere maruz kaldığını söyleyebiliriz.

Gerçek bağ teorisi aslında birden fazla vatandaşlık arasında bir tercih yapılması söz konusu olduğunda kendisine uygulama alanı bulmalıdır fakat Divan'ın almış olduğu karar hakkın kötüye kullanılması ilkesi ile çözümlenip sonuçlandırılabilirken yeni bir kural yaratmayı tercih etmişlerdir. Gerçek bağ teorisi doğru bir şekilde okunabilseydi şayet; Nottebohm Kararı'na uygulanamayacak oluşu aşikârdı. Nottebohm tek bir vatandaşlığa sahipti, savaş kanunundan kaçabilmek için vatandaşlıklarından birini terk etmiştir böylelikle bu kuralın bu olaya uygulanmasının mümkün olmayacağı kuralın doğası gereği yalnızca çoklu vatandaşlık durumlarında uygulanması mümkün olabilmelidir. O dönem itibarı ile de hiçbir teamül, genel hukuk kuralı bir uluslararası anlaşma bu kuralın sadece tek bir vatandaşlığa sahip olan kişilere de uygulanabileceğine dair bir delil sunmaz. Hukukta kurallar her daim oldukları gibi uygulanmayabilir; yorum, kıyas gibi yöntemlerle de mahkemenin yeni hukuk yaratabilmesi mümkün olabilmektedir. Yapılacak olan işin en başta hukuki nitelendirmesinin doğru yapılması gerekirdi; gerçek bağ teorisi bu karara uygulandığı hali ile şekil itibarı ile kendisine hiçbir teamül veya genel hukuk kuralında temel bulamayacaktır. Çoklu vatandaşlığa sahip olanların, vatandaşı oldukları devletlerden birine karşı diğer, aslında gerçek bağ ile bağlı olmadıkları devletten herhangi bir uluslararası koruma talep edemeyeceklerine dair kuralın bir yorumu olarak Nottebohm Kararı'nı gösterebiliyoruz.

Kaynakça

ACER, Y., (2003). Uluslararası Adalet Divanının Zorunlu Yargı Yetkisini Çekinceler ve Geçerlilikleri, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Y. 2003, C. 01, Sa. 3: 24

ÇİFTÇİ, K., (2018). “Westphalia-Sistemi”ne Karşı “Millet-Sistemi” Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrasında “Uluslararası Siyaset”, KSBD, Sonbahar, Y. 2018, C. 10, Sa. 19: 688

DELANTY, Gerard (2013), Avrupa'nın İcadı (Çev. Hüsamettin Ğnaç), Adres Yayınları, Ankara.

DEMİRKOL, B. (2015). Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde "Etkin Vatandaşlık" Sorunsalı, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Y. 2015, Sa. 2: 162

HAVILAND, William A. (2002), Kültürel Antropoloji (Çev. Hüsamettin ĞNAÇ), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

İNAC, H. (2003). Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351

İNAC, Hüsamettin (2005), Türkiye'nin Kimlik Problemleri, Adres Yayınları, Ankara.

İNAC, Hüsamettin ve ERDOĞAN, Selami (2006), “*Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları*”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.9, ss.1-16.

İNAC, Hüsamettin ve ÜNAL, Feyzullah (2013), “*The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective*”, International Journal of Humanities and Social Science, S.3(11), ss.223-232.

İNAC, Hüsamettin (2014), “*Çağımızın Toplumsal Algısını Temsil Eden Parametreler*”, İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, S.1(1), ss.35-57.

İNAC H. ve Yaman, M. (2015). Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 17-34.

KORKUT, L., (2015). Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye’de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Dergisi, Y. 2015, C. 01, Sa. 2: 10-15

KUNZ, J., (1960). The Nottebohm Judgment, Y. 1960, C. 54, Sa. 3: 537

SCHRİJER, B. (2018). Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.-Hukuk Fakültesi Dergisi C. XXII, Y. 2018: 241-24

ŞAAR, C., (2021). Vatandaşlık Kavramının ve Özellikle Gerçek Bağ Teorisinin Tarihi, Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TALAS, M., KAYA, Y. (2007). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları, Türk Bilimi Araştırmaları Dergisi, Y. 2007, Sa. XXII: 160

TUNÇAĞIL, G., (2021). Vatandaşlığa İlişkin Bazı Meseleler Hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, Public and Private International Law Bulletin 2021, 41(1):105

Tutar, A. E., İnaç, H. ve Güner, Ü. (2006). Dış Kaynak Kullanımının (Outsourcing) Makroekonomik Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Sonbahar 2006. 279-296.

UNAT, İ. (1966) Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi.S38,43

YILMAZ, İ. (2021). Gerçek Kişilerin Vatandaşlığında “Gerçek Bağlantı İlkesi”: Nottebohm Romantizminin Sonu, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sa.1, Y. 2021: 978

YİĞİT, Mehmet, İNAÇ, Hüsamettin ve GÜNER, Ümit (2007), “Genişleme, Mali Yardım ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden AB’nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.8(2), ss.81-96.